

Netrukus Lietuvoje valstybiniu lygiu bus minimos Vilniaus sugražinimo Lietuvai 70-osios metinės - istorikų, mokytojų ir žmonių šiek tiek pamiršta data. Kodėl Vilnius buvo gražintas Lietuvai? Kokią kainą už tai sumokėjo Lietuva? Kuriai valstybei dabar būtų priklausęs Vilnius, jei lietuvių tautai nebūtų pasitaikęs istorinis šansas?

Vilniaus gražinimo metinės: istorijos nevienareikšmiškumas

Vilniaus gražinimo metinių išvakarėse ŽALGIRIO NACIONALINIO PASIPRIEŠINIMO JUDEJIMO surengtoje viešojoje diskusijoje apie istorinius faktus ir jų nevienareikšmiškumą diskutavo istorikas Česlovas LAURINAVIČIUS, parlamentaras Gintaras SONGAILA, politikas Algirdas PALECKIS, istorijos mokytoja metodininkė Zita ŠIMKUVIENĖ.

R.VAIČIULYTĖ: Istorija - reliatyvus mokslas. O kadangi Vilniaus gražinimo klausimas labai susijęs su Antroju pasauliniu karu, leiskite paklausti - kurią datą reikėtų laikyti to karo pradžia? Rugsėjo 1-ąją, kaip buvo susitarta, ar tas Antrasis pasaulinis karas kai kam prasidėjo anksčiau?

Č.LAURINAVIČIUS: Čia, matyt, konvencijos reikalas, kaip sutarsim, bet visose enciklopedijose, kur mėgstamas toks konvencijų suderinimas, parašyta, kad Antrasis pasaulinis karas prasidėjo Vokietijai užpuolus Lenkiją, t.y. 1939-ųjų rugsėjo 1-ąją. Nors, žinoma, ta riba yra sąlyginė. Tačiau būtent nuo to momento, kai Vokietija užpuola Lenkiją, tada prasideda visa grandinė kitų valstybių veiksmų - reikiškins, kurį mes vadiname pasauliniu karu. Vokietijai užpuolus Lenkiją, Vokietijai karą paskelbia Didžioji Britanija, Prancūzija, didžiosios valstybės tuo metu Europoje, po kiek laiko įsikiša Sovietų Sąjunga ir t.t. Tokia data ir mes jos vis dėlto laikykimės. Ji mums nemažai gali pasakyti.

A.PALECKIS: Aš šį klausimą gal pakreipčiau taip: jau buvo aišku, kad karas birsta, kokiais 1933 m., kai Hitleris atėjo į valdžią su visiškai militaristine programa, kuri dar buvo spausdinta, jei neklystu, 1924-1925 m. jo knygoje “Mein Kampf”. Kai tokia partija atėjo į Vokietijos valdžią trauksinamai laimėjusi 1933 m., jau tikrai buvo aišku paskutiniams skeptikams, kad karas bus. Ir būtent čia kyla atsakomybės klausimas - kaip buvo

leista Hitleriui ateiti į valdžią, kaip buvo remiami jo militaristiniai projektai tiek Europoje, tiek Amerikoje? Paskui įvykiai klostėsi logiškai - Hitleris atėjęs į valdžią po keletrių metų militarizavo Rūro sritį, paskui įvyko Miuncheno suokalbis - jam buvo leista galutinai apsiginkluoti ir, deja, tai buvo daroma su Vokietijos ir ne tik Vokietijos pramonininkų pagalba, buvo interesai, buvo noras persidalyti pasaulį po Pirmojo pasaulinio karo, kadangi dalis valstybių buvo nepatenkintos ta tvarka. Tad iš tiesų aš manau, kad po 1933 m. buvo aišku, jog karas labai greit prasidės.

Z.ŠIMKUVIENĖ: Aš labai norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Hitleris padėjo ateiti į valdžią Stalinui: kad ir kaip ten būtų, būtent jo uždraudimas jungtis socialdemokratams su komunistais sudarė sąlygas. Manychiau, kad ne tik Vokietiją reikėtų kaltinti dėl karo pradžios, bet ir Sovietų Sąjungą. O Stalinas gal net ir daugiau prie to prisidėjo. Vokietijos pasaulinis karas prasidėjo anksčiau?

Č.LAURINAVIČIUS: Čia, matyt, konvencijos reikalas, kaip sutarsim, bet visose enciklopedijose, kur mėgstamas toks konvencijų suderinimas, parašyta, kad Antrasis pasaulinis karas prasidėjo Vokietijai užpuolus Lenkiją, t.y. 1939-ųjų rugsėjo 1-ąją. Nors, žinoma, ta riba yra sąlyginė. Tačiau būtent nuo to momento, kai Vokietija užpuola Lenkiją, tada prasideda visa grandinė kitų valstybių veiksmų - reikiškins, kurį mes vadiname pasauliniu karu. Vokietijai užpuolus Lenkiją, Vokietijai karą paskelbia Didžioji Britanija, Prancūzija, didžiosios valstybės tuo metu Europoje, po kiek laiko įsikiša Sovietų Sąjunga ir t.t. Tokia data ir mes jos vis dėlto laikykimės. Ji mums nemažai gali pasakyti.

A.PALECKIS: Aš šį klausimą gal pakreipčiau taip: jau buvo aišku, kad karas birsta, kokiais 1933 m., kai Hitleris atėjo į valdžią su visiškai militaristine programa, kuri dar buvo spausdinta, jei neklystu, 1924-1925 m. jo knygoje “Mein Kampf”. Kai tokia partija atėjo į Vokietijos valdžią trauksinamai laimėjusi 1933 m., jau tikrai buvo aišku paskutiniams skeptikams, kad karas bus. Ir būtent čia kyla atsakomybės klausimas - kaip buvo

Z.ŠIMKUVIENĖ: Nemanau, kad mes turėtume dėkoti Sovietų Sąjungai. Tikrai ne. Reikia nepamiršti, kad prie Lietuvos sienos stovėjo trečioji armija, kuri galėjo įžengti į Lietuvą bet kurioju atveju, jeigu Lietuva nebūtų sutikusi pasiminti Vilniaus. Buvo grasinta, kad jis bus atiduotas Baltarusijai, ir jeigu Lietuva nesutinka, tai tokiu atveju buvo grasinimas panaudoti karinę jėgą. Tai aš nežinau, ar čia galima labai dėkoti, kad Vilnius yra. Manau, Lietuva tuo metu buvo žaistas tarp dviejų didžiulių agresorių, o jų sprendimas turbūt ir nulėmė tai, kad Vilnius atiteko Lietuvai, ir Lietuvos diplomatai pasinaudojo tuo, kuo negalėjo nepasinaudoti.

Č.LAURINAVIČIUS: Žodis “dėkingumas” čia tikrai labai sąlygiškas. Bet jeigu vis dėlto tą savoktį jūs pavartojote, tai aš manychiau, kad dėkingumą galėtume išreikšti bendrąja demokratijos idėja jos plėtote Europoje. Demokratiškos idėjos, kuri liečia tiek žmogaus teises, tiek tautų teises. O šita idėja įgavo labai didelį pagreitį XX a. pradžioje ir plėtojosi nepaprastai kompliktuotai. Neaišku, kaip tas žmogaus teises apibrėžt, dar sudėtingiau sugalvoti, kaip tas tautos teises apibrėžti. Bet vis dėlto, istoriškai žiūrint, matyti, kad ta tendencija stiprėja, ryškėja. Tarpukariu ji buvo pakankamai stipri ir šia prasme ji buvo tiek stipri, kad net tokie veikėjai kaip Hitleris su Stalinu negalėjo jos ignoruoti. Vadinasi, jei suprato, kad būtent Vilniuos pripažinimo Lietuvos interesams, kaip buvo fiksuota Molotovo-Ribentropo pirmame pakte, straipsnis bus tam tikras jų veiksmų kamufliažas, plius socialinė embazė jų veiksmams. Nes būtent čia atsispindėjo tas labai jautrus tautos teisių klausimas. Aš jau nekalbu apie tai, kad čia buvo ir platesnė problema. Nes yra ir tam tikra abstrakcija, bet ji yra neišvengiamas santykis su kitomis tautomis ir čia kalbama jau apie tam tikrą Europos žemėlapio struktūrą. Į visa tai jie irgi turėjo

atsižvelgti, nors, žinoma, jų tikslai buvo daugeliu atveju net visiškai priešingi. Sakychiau, reikia dėkoti istorijai ir, žinoma, lietuvių tautai, kuri aktyviai reišė savo valią.

A.PALECKIS: Aš irgi sutinku, kad žodis “dėkoti” čia netiktų. Dėl Klaipėdos, jeigu kalbėtume apie didžiuosius miestus, tai ji 800 metų priklausė Vokietijos imperijai ir atiteko Lietuvai po to, kai ši imperija savo militaristiniame zenite sužlugdo. Jei ji nebūtų pralaimėjusi karo, tai Klaipėda dar ilgai būtų buvusi nelietuviška.

Dėl Vilniaus, žiūrėkit, irgi kaip įdomiai yra. Kas įvyko su Lenkija per karą? Jos sienos smarkiai pasislinko į vakarus, o rytinės sienos po karo atiteko Tarybų Sąjungai, bet užtat jai buvo kompensuota iš dalies vokiškomis, gal diskutuoti-nomis, teritorijomis. Tai yra Lenkija pasislinko į vakarus ir todėl Vilnius lyg ir tapo toks, kurį buvo galima vienaip ar kitaip pajudinti. Manau, reikia tikrai dėkoti istorijai, ir tai yra unikalus atvejis Lietuvoje, kad didieji miestai - nuo Klaipėdos iki Vilniaus - susijungė į vieną valstybę.

R.VAIČIULYTĖ: Kaip atrodo, kodėl Stalinas nusprendė imtis tokios strategijos ir tarsi padovanoti, gražinti tą Vilnių Lietuvai? Iš geranoriškų ar savanaudiškų paskatų? Ar jis galėjo kitaip pasielgti?

G.SONGAILA: Jeigu jūs turėsite omeny patį pirmąjį Molotovo-Ribentropo pakto variantą, tai atsiminkite, kad Lietuva buvo priškirta Vokietijos interesų sričiai, ir tada jau buvo numatyta, kad Vilnius atiteks Lietuvai, bet buvo sunku pasakyti, ar čia Stalinas ėmėsi tokios strategijos, ar greičiau Hitleris. Tik vėliau, kai jie apsigalvojo ir Lietuvą atidavė Sovietų Sąjungai, paėmė tą nacionalinį masalą, į kurį lietuviai vis tiek negalėjo nežiūrėti. Čia jau Stalino taktika buvo kita. Stalinas, vesdamas derybas su Hitleriu, visą laiką galvojo, kaip tarp atrosdy Vakarų pasaulis - jis visą laiką vedė šitą politiką. Ir va tas žings-

padovanoti, gražinti tą Vilnių Lietuvai?

G.SONGAILA: Reikia pasakyti, kaip jau tuo metu buvo kalbama, kad jie naudojo argumentą ar kamufliažą, būdą pateisinti savo politiką, kurią buvo norima kaip Trojos arklą įkišti į Lietuvą ir per tam tikrą laiką ją okupuoti. Tai tie tikslai buvo aiškūs. Kita vertus, tas klausimas visada buvo regioninio konflikto centras, ir iš tikrųjų su Lenkija ir Mažosios Antantės nepavyko sudaryti tik dėl šito klausimo. Tai buvo sena jų politika išnaudoti šitą kortą, išnaudoti Lenkijos politikos ypatumus. Šiuo atveju lyg ir bandyti parodyti, kad Lietuva geranoriškai prisiimtų tarsi tą didesnę politinę ir karinę įtaką.

Č.LAURINAVIČIUS: Dokumentai, aišku, ne viską sako apie šitą diktatorių susitarimą, nes jie iš tikrųjų buvo unikalūs, taip sakti, tokioje force majeure aplinkoje, bet vis dėlto iš tų dokumentų galima atsekti logiką - Vilniaus klausimą Maskvoje iškėlė Ribentropas. Kadangi Lietuva lieka Vokietijos įtakoje, tai, Lenkiją sutruškinus, buvo logiška, kad turėtų įvykti sujungimas Lietuvos su Vilniumi, bet čia - Ribentropo išskaičiavimas, o nenoras patenkinti lietuvių nacionalinius interesus. Logika buvo tokia, kad, Vokietijai užpuolus Lenkiją, bus stumiama Lietuva, kad ji irgi pultu.

Tiesą sakant, Lietuvai buvo daromas didelis spaudimas, kad ji pultu Lenkiją, ir Lietuvoje dėl to buvo nevienodos nuotaikos. Ir iki šiol jos nevienodos: ar nereikėjo mums eiti į Vilnių? Bet vis dėlto, kiek liudija istorija, Smetonos pozicija buvo tvirta - ne. Nesivelti į pasaulinį karą, ir juo labiau tokio veikėjo kaip Hitleris, kurio strategija buvo vis dėlto aiški. Kadangi Lietuva nėjo, Vilnių paėmė sovietai, paėmė tą nacionalinį masalą, į kurį lietuviai vis tiek negalėjo nežiūrėti. Čia jau Stalino taktika buvo kita. Stalinas, vesdamas derybas su Hitleriu, visą laiką galvojo, kaip tarp atrosdy Vakarų pasaulis - jis visą laiką vedė šitą politiką. Ir va tas žings-

nis toks - atiduoti Vilnių lietuviams. Tai buvo savotiška legitimacija to, kas prieš tai įvyko: Sovietų Sąjunga peržengė Lenkijos sieną, įsiveržė į suverenią valstybę, bet kai ji atiduoda suvereniai valstybei, kuri nesigriebia jėgos, savotiškai Stalinas nusiplauna rankas, jis tampa tarsi tautų gynėju, teisingumu realizuotoju ir t.t. Taip bent galima būtų aiškinti šitą raidą. Bet tai, žinoma, neprisidengia nei vieno, nei kito veikėjo tikslų, kurie anaip tol nebuvo geranoriški.

A.PALECKIS: Reikia imti tų metų kontekstą - aš kalbu apie 1939 m. Kai kvėpėjo paraku visoje Europoje ir buvo du galios centrai, kurie varžėsi tarpusavyje, t.y. Berlynas ir Maskva. Londonas su Paryziumi, deja, nuėjo į antrą planą, silpo ir buvo morališkai susikompromitavė, o Amerika dar buvo nepakilusi. Todėl pasirinkimo iš esmės nebuvo, daugeliui valstybių reikėjo rinktis, su kuo eiti. Dabar Lietuvoje, deja, pateikiama šita alternatyva 1939-1940 m. taip: arba nepriklausomybė, arba su rusais.

O iš tikrųjų alternatyva buvo tokia: arba su rusais, arba su vokiečiais. Ir gerai, kad mes nenuėjome su vokiečiais, todėl, kad vokiečiai nešė Buchenvaldo strategiją, vokiečiai nešė naikinimą kitoms tautoms ir pasaulis skilo į dvi dalis - į anti-fašistinę ir antikomunistinę. Labai gerai, kad Lietuva nepasidavė Vokietijos spaudimui, nors pasiuntinys Škirpa primygtinai siūlė eiti vaduoti Vilniaus su vokiečiais. Tada mes būtume tikrai Niurnbergo tribunole atsidsūrę po karą.

Kodėl Sovietų Sąjungą taip pasielgė su Vilniumi? Beje, tai unikalus atvejis istorijoje, kai didelė valstybė atiduoda žemes mažiui.

G.SONGAILA: Ne atiduoda - buvo pasirašyta sutartis, abi šalys derėjosi ir susitarė. Galime sakyti, kad susidėrėjome ir susigražinome. Žiūrėkim į save kaip į veikėjus.

A.PALECKIS: Jūs dar nepaminėjote, kad mums teko įsileisti apie 20 tūkst. karių. Pradžioje buvo 50 tūkst., paskui nusidėrėta, bet viena iš priežasčių buvo ta, kad 1920 m. taikos sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos pripažino Vilnių Lietuvai ir, jeigu mes būtume jo nepaėmę, tai dabar Vilnius būtų Wilno, ir jis būtų koks nors baltarusiškas miestas - antras trečias pagal dydį. Todėl aš manau, kad tikrai nebuvo išiešities nei Smetona, nei kitiems: arba reikėjo priimti sąlygas, arba reikėjo atsisakyti Vilniaus, ir vis tiek būtų atėjusi Sovietų Sąjunga po metų kity, arba Vokietija. Pasirinkimo iš esmės nebuvo.

G.SONGAILA: Aš manau, kad anksčiau ar vėliau Vilnius būtų grižęs kaip Lietuvos sostinė. Dėl tų procesų, apie kuriuos kalbėjo gerbiamas istorikas, dėl bendros tendencijos, dėl bendrų istorinių teisių, dėl tautos valios. Taip, gal istorija būtų kitaip susidėlojusi, bet galutinis rezultatas, tikiu, būtų buvęs tas pats.

A.PALECKIS: Galbūt, bet nepamirškim, kad Tautų lyga po karo Vilnių pripažino Lenkijai.

R.VAIČIULYTĖ: Pakalbėkim apie tai, kas būtų buvę, jei apskritai nebūtų Molotovo-Ribentropo pakto. Kam priklausytų Vilnius? Ar mes tikrai galėtume kalbėti apie jį kaip apie Lietuvos sostinę?

Z.ŠIMKUVIENĖ: Sunku pasakyti, kaip ten būtų, bet aš pritariu Gintarui, kad Vilnius vis tiek būtų buvęs vienu ar kitu būdu Lietuvos. Nors tarpukariu buvo tarptautinių mastu sprendžiama šita byla ir, kiek pamenu, buvo siūlymų susitarti Lietuvai su Lenkija ir kokiais dais Vilnius turėtų atitekti Lietuvai.

Buvo ir tokios derybos, tačiau Lietuva nesutiko su siūlymais. O dėl pasirinkimo - ar Lietuva turėjo pasirinkimą eiti su naciais ar sovietais, tai aš manau, kad Lietuva nedavė suvereniai valstybei, kuri nesigriebia jėgos, savotiškai Stalinas nusiplauna rankas, jis tampa tarsi tautų gynėju, teisingumu realizuotoju ir t.t. Taip bent galima būtų aiškinti šitą raidą. Bet tai, žinoma, neprisidengia nei vieno, nei kito veikėjo tikslų, kurie anaip tol nebuvo geranoriški.

R.VAIČIULYTĖ: Kaip jūs įsivaizduojate, kaip mes būtume susigražinę tą savo Vilnių, jei jis toliau būtų buvęs Lenkijos sudėtyje? Ką mes būtume darę - ėmę ginklus?

Z.ŠIMKUVIENĖ: Na, nemanau, kad ginklus, bet vis dėlto demokratija žygiavo į priekį ir, tar-kim, demokratinės moderniosios valstybės kūrimas ypač suaktyvėjo po Antrojo pasaulinio karo, todėl manau, kad problema būtų buvusi sprendžiama kitaip.

A.PALECKIS: Aš suprantu profesionalius istorikus, kurie tikrai nemėgsta tariamosios nuosakos, kaip būtų buvę, nes čia tikrai labai sunku atsakyti. Galima tik iš toli spėlioti. Labai galimas daiktas, kad Vilnius būtų atitekęs vakarų Baltarusijai, o gal būtų buvęs kažkoks Lenkijos miestas. Labai sunku pasakyti.

Dėl to paties valstybingumo - gal irgi kam nors nepatiks mano mintis, bet vis tiek jų Vokietijoje Lietuvos nebuvo, buvo Ost kažkokia, Rytų zona, bet jokio valstybingumo. O Sovietų Sąjungoje, kad ir nebuvo de facto, bet de jure buvo - LTSR ir buvo sostinė Vilnius, tai, žodžiu, reikia laikyti, kad Lietuva sugėbėjo suvienyti save nuo Klaipėdos iki Vilniaus ir istorinių aplin-kių dėka. Dar daugiau pasakytiu - kad jeigu ne 1917 m. bolševikų revoliucija, tai Lietuvos nebektų carinėje Rusijoje, tai būtų gubernija, būtų surusintas šiaurės vakarų kraštas. Ir būtent carinės Rusijos išsprogdimas dėl socialinių ir kitokių problemų leido toms nedidelėms tautelėms - įskaitant mūsų - paskelbti nepriklausomybę.

G.SONGAILA: Labai nederėkit, nes čia vėl buvo bendra tendencija. Prisiminkim tautų apsisprendimo teisę, kuri tuo metu lyg ir tapo tarptautinės politikos principu. Yra bendras kontekstas, nes galima kalbėti ar net dėkoti bolševikų revoliucijai, nes čia buvo istoriniai faktai, istorinės aplinkybės, kurios sudarė mums galimybę pasinaudoti tuo istoriniu šansu.

Č.LAURINAVIČIUS: Čia yra daug niuansų, žinote, ta istorijos raida, daug jįs šitaip keliatė, be Molotovo-Ribentropo pakto, iš tikrųjų griežta, bet... Žinote, istorija turi tokio cinizmo momentą, bet, be jokios abejonės, logiką. Dėl Vilniaus galima galvoti ir taip, ir taip, bet yra dar ir Klaipėda. Ir jeigu mes galvosime, kad vokiečiai čia kaip nors galėjo ar negalėjo, tai mes Klaipėdos neturėjome. Čia tik rusai. Čia yra absoliuti aksioma. Bet dabar tas ir yra, kad ir rusai nebėgė-jo iš gėrio, bet toks jėgų santykis susiformavo, o rusai šia prasme atsivėžėlę į lietuvių interesus Vilniuje ir Klaipėdoje dėl to, kad jie sudarę sąjungą su Vakarų demokratinėmis valstybėmis, ir norėdami to ar nenorėdami, jie turėjo atsižvelgti į tuos principus, kuriais rėmėsi Vakarų val-

tybės. Atlanto chartija geriausiai liudija - pasirašė sovietai šitą chartiją, kuri reišė, kad negalima jėga pajungti kokios nors tautos, arba jeigu ji yra jėga pajungta, ji turi būti atstatyta ir t.t. Tai štai kas labai svarbu. Mano supratimu, mes turime visada žiūrėti į bendrą kontekstą.

Aš tikrai nebūčiau linkęs ideizuoti sovietų, kad štai jie išlaisvino tautas. Čia buvo tiktai toks, žinote, įkausių tautų ar socialinių sluoksninių balius, kuris anksčiau ar vėliau turėjo baigtis. O jeigu jau žiūrėtume rimtai, tai nacionalinis judėjimas prasidėjo būtent Rusijos imperijoje, - kad ir kokia ji būtų, ji vėlgė, nors ir gana primityvoka, ir despotiška, kai kuriais atžvilgiais, sudarė nemažai aplinkybių tautų judėjimui plėtotis, ir būtent iš XIX a. ateina mūsų nacionaliniai veikėjai ir pasireiškia mūsų valstybės logika. Ir bolševizmas, taip sakant, įpylė alyvos į ugnį, ji įspijleskė, o paskui išaiškėjo, ant kokių pamatų visa tai stovi. O kadangi vietoj Rusijos, su kuria dar galėjo kalbėtis Vakarai, su kuria buvo galima daryti koki nors prognozuojamą modelį, atėjo bolševikai, su kuriais praktiškai išvis buvo neįmanoma kalbėtis, prasidėjo rimtos problemos. Aš manyčiau, kad tai bent kiek platesnį istorinį vaizdinį ir tą jėgų santykį, kaip jisai klostėsi bent jau Europos požiūriu, mes turėtume turėti galvoje.

Kai kalbama, kad naciai geresni už bolševikus, jeigu tai išgirštų žydų tautos atstovas, tai mums būtų labai nesmagu šitaip kalbėti... Z.ŠIMKUVIENĖ: Aš sakiau, kad tarp jų nėra jokio skirtumo.

Č.LAURINAVIČIUS: Jeigu net ir sakome, kad tarp jų nėra jokio skirtumo, mums būtų labai nesmagu apskritai tarptautinėje arenoje šitaip kalbėti.

A.PALECKIS: Dedant lygybės ženklą tarp nacių ir sovietų tada nėra skirtumo, kas laimi karą. Tačiau siekdami karo pergalės darbuosvi labai daug sąjungininkų - ir Amerika, ir Anglija, ir Prancūzija, ir kitos tautos, ir Sovietų Sąjunga. Čia buvo vienas frontas prieš kitą ašį - Japoniją, Italiją ir Vokietiją. Žiūrint istoriškai, kad ir kaip nepatiktų, iš tikrųjų sunki istorija yra Tarybų Sąjungos, bet mažesnis blogis buvo šita koalicija negu nacistai.

Z.ŠIMKUVIENĖ: Netgi jei buvo daugiau aukų?

G.SONGAILA: Aš palaikychiau mokytoją ta prasme, kad jie ir vieni, ir kiti buvo agresoriai. Ta prasme jie tikrai vienedi.

A.PALECKIS: Tai jeigu jie abu vienodai blogi, tai Hitlerio reičiau būtų buvusi tokia pat bloga kaip ir Stalino pergalė?

Č.LAURINAVIČIUS: Žinote, čia taškus aiškiai sudėti labai sunku, nes skiriasi atskaitos taškai. Juk jeigu mes žiūrime į valstybes ir jų agresyvumo požymius, tai čia tikrai galima sakyti, kad iš esmės yra tas pats - kiek viena, tiek kita pusė, bet yra ne vien valstybės ušienio politikos metodų taikymas. Yra ir kitų dalykų. Pirmiausia, kas apskritai mums, kaip europiečiams, turėtų būti svarbu? Tai yra logikina. Socializmo doktrina, kad ir kokius ji vėliau įgaūtų variantus, nei suponuoja žmonių naikinimo. Ji suponuoja žmonių lyginimą naudojant prievartą. Socialinį lyginimą. Tai socialinio teisingumo problema. Tai čia vienas dalykas.

Č.LAURINAVIČIUS: O naciai tiesiai šviesiai aiškino: tam tikros tautos turi būti sunaikintos fiziškai. Tai čia yra principinis skirtumas, kurio negalime užmiršti.

R.VAIČIULYTĖ: Mes visi puikiai žinome, kokios diskusijos visuomenėje apskritai vyko

dėl Molotovo-Ribentropo pakto, ir norisi tiesiog paklausti, kodėl iki šiol istorija piešiama labai vienodomis spalvomis. Kodėl mes bijome pripažinti istorinius faktus?

G.SONGAILA: Nemanau, kad istorija piešiama vienodomis spalvomis. Bet šiaip mes ką tik susitarėme, kad čia nediskutuojame apie tai, kas geresnis ar blogesnis, mes jau susitarėme, kad abi pusės buvo agresorės, ir tai perteikia istorijos vadovėliai.

O jeigu jūs žiūrėte iš šios dienos taško, kaip mes dabar vertiname Rusijos politiką, tai jūs turite pripažinti, kad ta Rusijos politika Lietuvoje ir kitų Baltijos šalių atžvilgiu iš tikrųjų yra gana nedraugiška. Yra ir revanšistinių visokių nuotaikų ir doktrinų. Dėl tos tokios Rusijos politikos tas atgarsams ir yra, ne dėl kokių nors išankstinių nuostatų, o dėl tos liūdnos patirties ir dabarties realijų. Taip reikėtų atsakyti.

Na, o Vokietija šiandien mums tiesiogiai grėsmės nekelia, nebent svarstytumėte Europos Sąjungoje kontekstą, kokia mūsų ateitis, bet čia jau visai kitas dalykas. Mes esame laisvi veikti, siekti savo geresnės ateities. O santykiuose su Rusija yra tokio nedraugiškumo, spaudimo elementų.

Šiandien Vokietija ir šiandien Rusija - tai ne tas pats, kas tuometė Vokietija ir tuometė Rusija.

Č.LAURINAVIČIUS: Šiam laikotarpiui išties būdingas istorijos politizavimas, tiesa, jis dabar apriamo, aš labai sveikinčiau šitą procesą ir nelabai norėčiau jo eskaluoti, nes, matote, tai, ką pasakė kolega, yra dalis tiesos.

Bet apskritai labai blogai, kai yra blaškoma. Čia yra mūsų nelaimė. Apskritai tokių mažų tautų nelaimė - tai į vieną pusę, tai į absoliučiai kitą pusę. Tai tie patys veikėjai staiga per naktį apsisverčia - buve sovietiniai prokurorai staiga tampa tautainiais prokurorais. Kaip čia taip? O štai taip. Tai yra blogai. Yra moralinis dalykas, bet kartu tai liudija ir tai, kad mes nelabai žinome, kas mes tokie. Kas tas lietuvis ir kaip jis turi gyventi su lenku, su rusu, su vokiečiu? Štai kur problema.

G.SONGAILA: Jeigu jūs klausiate dėl Vilniaus susigražinimo, tai čia nėra jokio slapstymo, atvirksčiai - kiek man žinoma, prie Kultūros ministerijos yra sudaryta tokia komisija, kuri spalio 27-29 d. valstybės mastu organizuos Vilniaus žygio minėjimą, kai iš tikrųjų mes tą Vilnių susigražinome. Tai yra jubiliejus, ir labai gerai, kad mes apie tai čia kalbame.

Z.ŠIMKUVIENĖ: O aš norėčiau pridurti, kad visose mokyklose kiekvienoje klasėje taip pat bus skirta pamoka Vilniaus atgavimo 70-mečiui paminėti.

R.VAIČIULYTĖ: Ar šituose minėjimuose neturėsime tokio lenkiško aspekto? Mes jau truputėlį prieš diskusiją kalbėjome, kad paprastai, kai vyksta tokie minėjimai, lenkų televizijos išties ima transliuoti laidas apie neva savas Lvovo ir Vilniaus kraštus. Ir iš tikrųjų - kiek ta lenkų propaganda yra pavojinga Lietuvai? Ar gali ta pavojingas baimė virsti realybe, ar neatsitiks taip, kad vieną dieną Vilnius atsidurs lenkų rankose?

G.SONGAILA: Iš tiesų tai problema yra ta, kad istorijos koncepcijos - oficialioji Lietuvos ir oficialioji Lenkijos - skiriasi. Ypač dėl Želgiovsko akcijos, dėl Rytų Lietuvos okupacijos. Jeigu Lenkija nepripažįsta, kad tai buvo okupacija, išeitų, kad iš jos tos žemės buvo neteisėtai atimtos.

Lenkija parodė, kad ji lyg ir gerbia bent kiek lietuvius toje vie-

toje, nes, kaip žinote, atsprašė Lenkijos ambasadorius dėl tų visų akcijų, kur buvo lektorai siunčiami mokyti istorijos ir mokyklas iš Lenkijos. Vyksta dialogas, bet turiu objektyviai pripažinti, jog problema egzistuoja, ir čia politikai dar turėtų padirbėti, kad pasitikėjimo tarp Lietuvos ir Lenkijos klausimas būtų sprendžiamas, kad tas pasitikėjimas būtų didinamas, ir istorijos traktavimas čia yra svarbus.

Č.LAURINAVIČIUS: Pritariu, ir šiuo atveju lenkų ir lietuvių ginčas, mano supratimu, gali būti sprendžiamas tik europiniu mastu. Kažin ar mes būtume su lenkais susitarę, jeigu būtųame dviese tai darę. Bet būtent aš ir sakau: čia mes turime žiūrėti kaip į sistemą. Dabartinio Europos sistemos dalis, t.y. Europa, atitinkama teisė, atitinkamas požiūris į istoriją ir t.t. Čia mes, mano supratimu, turime nė kiek ne blogesnę padėtį su Lenkija. Nė kiek. Jeigu taip toliau diskutuotume su lenkais, tai mes argumentų turėtume nė kiek ne mažiau.

Nepasiant to, kad istoriniai vaizdiniai yra skirtingi, vis dėlto tarpvalstybiniu politiniu požiūriu mes radome tokį sutarimą, parodėme santūrumą, tam tikrą etiką, ir ji labai sveikintina būty. Ir aš siūlyčiau lygiai tą patį taikyti kalbant apie santykius su Rusija. O ne bandyti priversti Rusiją, kad ji pradėtų istorijos vadovėlius rašyti tokius pat, kokius mes rašome. Bandykime tokiu keliu eiti.

A.PALECKIS: Nemanau, kad dėl Lenkijos mes koks nors pavojus grėstų, nes, matote, Lenkija pati yra labai pažėdžiama. Aš jau minėjau, kad visa jos vakarinė dalis anksčiau priklausė Vokietijai, ir jeigu ji vėl kels sienų klausimą, tai atidarys Pandoros skrynją, ir jai pačiai nuo to tikrai nebus gerai.

Kas kita, žinoma, propaganda, kuri varoma vienu ar kitu labiau ar mažiau ultranacionalistinių vyriausybių. Bet aš manau, kad kertinį klausimą jau ponas Česlovas iškėlė - o kas tas lietuvis? Čia tikrai yra mūsų problema. Kažkas gerai rašė, kad mes Rytų Europoje esame skilūsio mentaliteto šalys: vienos mūsų šaknys yra Vakarų Europoje, kitos šaknys yra jau tokioje rytinėje, azijinėje Europoje, ir tai nuolatos pasireiškia ir dabar; ir matyt, kurį laiką pasireiškė ateityje traktuojant istoriją. Ir dėl to mus vienu metu pabesiglemžia vienas traukos centras, dabar mes metamės į visiškai kitą trauklos centrą. Tuo pasinaudojo tokie vianagiški elementai, tokie kaip pavyzdžiui, Bušo administracija skatino įdžampai ir susiskaldymą Rytų Europoje, o tam buvo naudojamos ir mūsų kortos - ir lenkų nesutarimai, ir rusų nesutarimai, ir Gruzija, ir Ukraina...

Istorijos traktavimas ir koncepcija yra visą laiką faktiškai valdymo instrumentas, todėl kokį mes konceptą savo istorijos sukonstruojame arba mums kas nors sukonstruoja, taip ir yra viskas valdoma.

G.SONGAILA: Turėtume iš tikrųjų turėti savo stuburą. Jau dvimėjimai, lenkų televizijos išties ima transliuoti laidas apie neva savas Lvovo ir Vilniaus kraštus. Ir iš tikrųjų - kiek ta lenkų propaganda yra pavojinga Lietuvai? Ar gali ta pavojingas baimė virsti realybe, ar neatsitiks taip, kad vieną dieną Vilnius atsidurs lenkų rankose?

G.SONGAILA: Iš tiesų tai problema yra ta, kad istorijos koncepcijos - oficialioji Lietuvos ir oficialioji Lenkijos - skiriasi. Ypač dėl Želgiovsko akcijos, dėl Rytų Lietuvos okupacijos. Jeigu Lenkija nepripažįsta, kad tai buvo okupacija, išeitų, kad iš jos tos žemės buvo neteisėtai atimtos.

Lenkija parodė, kad ji lyg ir gerbia bent kiek lietuvius toje vie-

<p>Parengė Ramunė VAIČIULYTĖ</p>
<p>Visa videomedžiaga yra</p>
<p>www.respublika.lt</p>

15 -ąją

Spalio

1432 m. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) ir Lenkija sudarė Gardino sutartį, kuri leido LDK turėti atskirą, tačiau bendrai su lenkais rinktą didįjį kunigaikštį, lenkų palikuonims būti Lietuvos karaliais uždrausta.

1773 m. Varšuvoje įkurta Lietuvos ir Lenkijos edukacinė komisija - pirmoji Europoje pasaulietinė, pavaldi karaliui valstybinė švietimo įstaiga, veikusi 1773-1794 metais.

1918 m. Lietuvos Valstybės Taryba įsteigė krašto apsaugos komisiją Lietuvos kariuomenei organizuoti.

1992 m. Lietuva prisijungė prie Tarptautinės atominės energijos agentūros TATENA.

1995 m. Kaune atidarytas Švenčiausiosios Mergelės Marijos vargdienių seserų ordino vienuolynas.

16 -ąją

Spalio

1884 m. Maišeliuose, netoli Vilkaviškio, gimė poetas Jonas Dzenkuskas.

1907 m. Vilniuje išleistas pirmasis laikraščio "Viltis" numeris, redaguotas Antano Smetonos.

1992 m. iš Jungtinių Amerikos Valstijų pargabenti literatūros klasiko Vinco Krėvės ir jo žmonos Onos Marijos Krėvienės palaikai ir perlaidoti Subartonių kapinėse.

17 -ąją

Spalio

1918 m. Lietuvos kariuomenės kareivinėse Vilniuje pirmą kartą sugiedotas Lietuvos himnas.

1995 m. po restauracijos atidarytas Gedimino pilies bokštas.

2000 m. Seimas pritarė, kad Vilniaus centre esanti Lukiškių aikštė būtų paskelbta reprezentacine

18 -ąją

Spalio

1529 m. Vilniaus Seimas paskelbė devynmetį Žygimantą Augustą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

1570 m. Vilniaus kolegijos (nuo 1579 metų - universiteto) Didžiąjame kieme suvaidinta Stefano Tusio komedija "Hercules". Tai buvo pirmasis Vilniaus universiteto teatro spektaklis.

1991 m. rašytojo ir filosofo Vydūno palaikai iš Vokietijos perkelti į Šilutės rajono Rambynų kapinaites.

19 -ąją

Spalio

1905 m. Vilniaus lietuvių susirinkimas išrinko 15 asmenų komitetą lietuvių suvažiavimui organizuoti. Komiteto pirmininku išrinktas Jonas Basanavičius.

2002 m. senovės baltų tikėjimo bendrija "Romuva", vienijanti apie tris tūkstančius senųjų dievų garbintojų, po 600 metų pertraukos Vilniuje ant Gedimino kalno įšventino krivį. Šis titulas suteiktas Jono Basanavičiaus

20 -ąją

Spalio

1506 m. Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbtas mirusio ir įpėdinį nepalikusio Aleksandro brolis - Žygimantas Senasis.

1993 m. įsteigta Lietuvos kariuomenės vado institucija.

2003 m. rašytojui Vytautui Bubnui už romaną "Balandžio plastėjime" įteikta Baltijos Asamblėjos

21 -ąją

Spalio

1992 m. Vilniuje, buvusiose KGB patalpose Gedimino prospekte, atidarytas Genocido aukų muziejus.

1999 m. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad nelietuvių pavardės ir vardai pasuose turi būti rašomi tik lietuviškais rašmenimis.

ŽALGIRIS

Nr. 32

Šįkart tradiciniame "Žalgirio" interviu ŽALGIRIO NACIONALINIO PASIPRIEŠINIMO JUDĖJIMO manifesto teiginiai sulaukė D. KRIŠČIŪNIENĖS atsakymų, pamąstymų ir pasiūlymų.

- Mūsų Valstybė Europos Sąjungoje (ES) - Europos Tautų Sąjungos narė, Jų Valstybė baigia išnykti unitarinės Europos kaitelė.

- Net 75 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad narystė ES Lietuvai davė naudos. Tad iš esmės ES Lietuvai ir tinka, ir patinka, bet Lietuva vis dėlto gali likti žaliaviniu ES priedėliu su didėjančiais gyvenimo lygio skirtumais. Valstybėje iki šiol nesuformuotas strateginio valdymo bei mąstymo modelis ir nesuvokiama permainingų būtinybė. Baugina ES institucijose augantis biurokratizmas, kuris laipsniškai perkeliama į šalių narių viešąją vadybą. Veši protekcionizmas ES viduje, nes nacionaliniai interesai yra iškeliami aukščiau už bendrąją rinką.

- Mūsų Valstybė būtų sau radusi garbingą vietą tarp pasaulio didžiųjų. Jų Valstybė atlieka patarnautojos vaidmenį.

- Kinų filosofas Mencijus yra teigęs, kad doros valdovų valdomi visi tampa dori, o teisingojo - visi teisingi. Deja, taip nėra. Dažnai pavyzdį matome blogą. Juo greičiausiai "užsikrečia" jaunimas, nes jei tas, kuris "viršuje", nesilaiko principų, tai tie, kurie "žemiau" už jį, - nesilaiko ir įstatymų. Lietuvos vardą teršia patys lietuviai, nuvykę į svečias šalis, plėšdami, žudydami (ypač lietuvius), žagindami, vagiliaudami. Visi akivaizdžiai matome, kad Lietuvoje labai stinga atsakingos ir moralios politikos, garbingų politikų, aktyvios pilietinės ir socialiai atsakingos vi-

SU ŽALGIRIU - UŽ LIETUVĄ!

Specialus dienraščio "Respublika" priedas

D. Kriščiūnienė: "Mano Lietuva gyventų pagal Dekalogą"

Panevėžietės pedagogės Danutės Kriščiūnienės kamantinėti apie tai, kokia yra jos valstybės vizija - nereikia. Ji puikiai žino, įsivaizduoja ir savo darbais kuria tokią valstybę. "Mano Valstybė - "neišplautais" smegenimis, mąstanti, nenusivylusi, besirūpinanti ne tik savo jaunąja karta, bet ir neįgaliaisiais, pagyvenusiais žmonėmis, trykštanti patriotizmu ir nesitikinti atlyginimo už atliktą pareigą", - sako moteris.

suomenės, kurioje bendradarbiauja privati iniciatyva ir valstybės institucijos. Lietuvoje vyrą visiškai nestabilumas, kuris tarsi kuriamas specialiai. Matome vėl tą pačią Lisabonos sutartį, daniškas kiauulides, belgišką, vokišką, prancūzišką kiauulieną, modifikuotus produktus... Buvome poligonas Europos rinkai. Nesukurta apsaugos sistema lietuviškai ekologiškai produkcijai pakliūti.

- Mūsų Valstybėje būtų neskubama pirmiesiems balsuoti už Europos Sąjungos Konstituciją ar Lisabonos sutartį - ji būtų atiduota visuotiniams referendumui. Jų Valstybėje balsuojama už bet ką, kad tik būtų įsteikta šeimininkams.

- Lisabonos sutartis yra tiesiog nepasikaitoma. Norint ją perprasti, reikia daug papildomų žinių. Kai vyksta reformos, visada būna įvairių nuomonių. Nesėkmė dėl Konstitucijos skausmingai atsiliepė ir Lietuvai, nes Lietuvos vadovai norėjo, kad įteiktume istoriją kaip pirmoji dokumentą ratifikavusi šalis, bet, deja, nepavyko - apsiuokėme. Labai gaila, kad nebuvo referendumo, kad valdantieji nepasitikėjo savo tauta.

- Mūsų Valstybėje užsėtas žemės kiekvienas laukas, Jų Valstybėje keris krumiai ir piktžolės.

- Turi būti remiama tokia žemės ūkio politika, kuri užtikrintų aukštos kokybės žemės ūkio produkcijos pasiūlą už priimtina kainą. Daug dėmesio turi būti skiriama produktų ir maisto saugai bei kokybei, reguliavimo racionalizavimui. Vyriausybė neapsaugo Lietuvos rinkos nuo nekokybiškų maisto produktų importo, intervenciniais pirkiniais nepalaikomos tradicinių žemės ūkio šakų produkcijos kainos. Mūsų Valstybėje bendroji žemės ūkio politika turi išlikti bendrąja ES politika ir būti finansuojama iš ES biudžeto.

Lietuva nėra apsilėidusi šalis, atvirščiai - darbsčių žmonių šalis, bet skiriami per mažai asignavimai kaimo keliams, atliekų utilizavimo įmonių tinklui kurti, neremiami verslo įvairovė, silpna žemdirbių savivalda. Mūsų Valstybėje būtų sukurta tokia so-

cialinė kaimo infrastruktūra, kuri sudarytų tinkamas darbo bei gyvenimo sąlygas kaimo gyvenantiems žmonėms.

- Mūsų Valstybėje viešojoje erdvėje vyrų lietuvių kalba, Jų Valstybėje, labiau nei tarybiniais metais - rusų, dominuoja anglų kalba.

- Nieko dvasingesnio ir širdingesnio už kalbą tauta neturi. Jeigu tauta nenori prarasti to, per ką egzistuoja, turi atidžiai žiūrėti, kad nebūtų dalkoma ir griauama jos kalba. Jungtinių Amerikos Valstijų filosofas yra teigęs: "Kalba - tai miestas, į kurio statybas kiekvienas žmogus, gyvendamas žemėje, atneša savo akmenį". Gaila, kad į politiką patenka visiškai beraščiai, viešose diskusijose virsta parodijomis. Kai kuriose mokyklose jau didesnis dėmesys skiriamas anglų nei lietuvių kalbai, o į Nacionalinio diktanto rašymą atvyksta daugiau vyresnio amžiaus žmonių nei jaunimo. Visuomeniniame transporte vis dažniau galima išgirsti kalbant jaunimą ir vartojant necenzūrinis angliškų žodžius. Baigiamas pamiršti, kad tik kalba žadina tautinę savimone. Pradinukai nuo antros klasės jau mokomi anglų kalbos, nors neturi lietuvių kalbos pagrindų, o kiti dar nemoka net skaityti. Tėvai džiaugiasi, kad tik pradėję kalbėti vaikas jau taria ne lietuviškus, bet angliškų žodžius. Mergėte mirga iškaubų, skelbimų, kviečiančių mokytis anglų, bet ne lietuvių kalbos.

Tautinių mažumų mokyklose vaikai taip pat turėtų gerai išmokyti lietuvių kalbą. Nuvykus į užsienį bandoma susitapatinti su minia, gėdijamasi ir bijomasi, kad esi lietuvis. Labai neapgalvota, neturinti sistemos vadovėlių leidyba. Mokytojai ir mokiniai paskęsta tarp vadovėlių pasiūlos, aiškiai matyti neskaiderus pinigų naudojimas ir dviračio išradinėjimas iš naujo.

- Mūsų Valstybėje brangus būtų kiekvienas pilietis. Jų Valstybėje piliečiai yra pigi darbo jėga, kuri galiausiai priversta emigruoti.

- Jų Valstybėje atvykę į mokyklą užsieniečiai kraipo galvas ir stebisi, kaip neįgalūs

vaikus galima perkelti į visai jiems nepritaikytas patalpas, o mokyklos vadovą palikti likimo valiai.

Mūsų Valstybėje būtų sukurta sistema, apsauganti kiekvieną - tiek sveiką, tiek negalų pilietį. Būtų vertinami iniciatyvūs, kūrybiški specialistai ir vadovai. Būtų daug investuojama į žmogų, jaunimas turėtų galimybės realizuoti savo sugebėjimus Tėvynėje, čia galėtų gyventi, dirbti ir kurti ateitį.

Jų Valstybėje - žmogus, jo išsilavinimas ir patirtis visiškai nevertinami. Į aukštus postus skiriami ne savo srities specialistai, bet sistemai parankūs veidmainiai, moralistai, abejingi Valstybės grovėjai, kurie patys save apsidovanoja medaliais, nes žino, kad už jų piktadarystes ainiai tikrai geruogi nemėnės. Jų Valstybėje beveik dvidešimt metų niekas nekūrė Valstybės, vien ieškojo naudos sau, todėl jiems nesvarbu, kokia kalba bus kalbama šioje žemėje, kas joje liks gyventi, ar Lietuvos vardas išnyks iš Europos žemėlapių ir ar netaps jis žmonių sąmonėje visiškos nesėkmės sinonimu.

- O kokia būtų Jūsų pačios Valstybė? Kuo ji skirtųsi nuo Jų Valstybės?

- Mano Lietuva gyventų pagal Dekalogą. Būtų sąžininga, be demokratijos deformacijų. Vieni kaip Baltijos kelyje prieš 20 metų. Mano Valstybė - "neišplautais" smegenimis, mąstanti, nenusivylusi, besirūpinanti ne tik savo jaunąja karta, bet ir neįgaliaisiais, pagyvenusiais žmonėmis, trykštanti patriotizmu ir nesitikinti atlyginimo už atliktą pareigą.

Jų Valstybė - nelaiminga, apsigvogusi, pirmiausiai pagal savizudžių skaičių, išskaninta, nusivylusi, apkalinta ir išprovokuota, nežinanti, ką daranti ir kuo tikinti.

Mano Valstybė - visada kovojanti, turinti tikslą ir einanti jo link. Jai vadovauja savo srityse išprusę ir sąžiningi politikai.

Jų Valstybėje politikai - tarsi iškamšos ar žvirblių baidyklės, dėl lito ir savo geroves parsiduodantys klanams ir oligarchams.

Parengė Genė SILICKIENĖ